

Ószövetségi Tanszék:

Kustár Zoltán

EZ A PRÓFÉTA KICSIT MÁS. MALAKIÁS KÖNYVÉNEK ELŐÁLLÁSA ÉS TANÍTÁSA

Malakiás próféta könyve számos szempontból kilóg a prófétai iratok sorából. Nem tudhatjuk ugyanis biztosan, hogy egyáltalán létezett-e egy ilyen nevű próféta, mint ahogy az is kérdéses, hogy a nevét viselő könyv anyaga elhangzott-e egyáltalán szóban, vagy eleve olvasott szövegnek szánták őket. Formája és választott műfaja révén a könyv szintén egyedülállónak tekinthető, mint ahogy a kultusz nagyra értékelése miatt is előszeretettel állítják szembe a fogság előtti prófétákkal. Mindehhez hozzávehetjük még azt is, hogy nemcsak tartalmilag, a visszatérő Illés megjövendölésével illeszthető közvetlenül az evangéliumi beszámolók elé, hanem a Vulgata alapján a protestáns nemzeti bibliafordításokban, a héber kánon utolsó könyveként, fizikailag is közvetlenül az Újszövetség előtt szerepel.

Mindezek a sajátosságok miatt a könyv megérdemli a fokozott odafigyelést. Ez a tanulmány a könyv előállításával, formájával és tanításával kapcsolatos nézeteket kívánja kritikailag ismertetni, és a fentebb ismertetett sajátosságok terén egy elfogadhatónak tűnő álláspontot kialakítani.

I. Malakiás – aki nem is Malakiás?

A felirat és a szerző kérdése

A felirat első fele így hangzik: מִשָּׁא דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל. Ez csaknem szó szerint megegyezik a Zak 12,1 feliratával, bár ott az אֶל helyett az עַל prepozíció szerepel. Hasonlóan a מִשָּׁא szó szerepel a címfeliratban a műfaj megnevezéseként a Zak 9,1-ben is (lásd még az Ézs 13,1; 23,1, valamint a Náh 1,1; Hab 1,1-et).

A felirat a מִלְאָכִי בְיַד kifejezéssel folytatódik. A kérdés az, hogy a מִלְאָכִי „követem” szó itt egy személynév-e, vagy pedig köznévi, azaz „Malakiás által”, vagy „követem által” lenne-e a helyes fordítás.

A hagyományos felfogás szerint a מִלְאָכִי szó itt személynév, és a többi prófétai irat feliratához hasonlóan az adott könyv szerzőjét, illetve a könyv mögött álló prófétai személyt jelöli. E mellett szól az a tény, hogy egyetlen más prófétai irat sem szerepel a szerző megnevezése nélkül, s az, hogy a feliratot már a Vulgata is ebben az értelemben fordítja. Végül e nézetet támogatja az is, hogy a מִלְאָכִי az ószövetségi analógiák alapján személynévként is elfogadható. Ebben az értelemben a szó a *mal'ákijsáh* rövidebb formájának lenne megfeleltethető, s a név jelentése ez lenne:

„Jahve követe.” Máig igen széles e hagyományos nézet védelmezőinek a tábora.¹ Ezt képviseli a magyar szakirodalomban Harsányi és Módis kommentárja², szócikkében a Keresztyén Bibliai Lexikon³, a bevezetés-tanok közül pedig Archer is.⁴

Csakhogy ez a név sem a Bibliában, sem a Biblián kívüli szövegemlékekben nem szerepel.⁵ Palmyrából előkerült ugyan a *Malachbél* név, aminek jelentése: „Bél követe”, ez azonban a panteon egyik tagjának a neve, nem pedig egy emberé.⁶ Gyakori név az Ószövetségben a Malkijjá „az én királyom Jahve” (Ezsd 10,25; Neh 11,12; 1Krn 6,25; 24,9; Jer 21,1; 38,6), és ismert ennek a Malkiél („az én királyom Él”) formája is (Gen 46,17; 1Krn 7,31). Ezek azonban a מֶלֶךְ „király” szóval, nem pedig az itt szereplő מְלִאֲכָי „követ” szóval állnak összefüggésben.

Valószínűbb ezért az a magyarázat, miszerint a מְלִאֲכָי szóban egy köznévvvel van dolgunk. A Mal 3,1-ben egy névtelen követről azt olvasuk: „Én majd elküldöm követemet, aki egyengeti előttem az utat”, a Mal 2,7 pedig a papot szintén a „Seregek Ura követének” nevezi. A Hag 1,13 egyenesen ezt mondja: „Haggeus, az Úr követe pedig ezt mondta a népnek ...” – azaz itt a „követ” egyet jelent a „prófétával” (ugyanígy Ézs 44,26).⁷ Ezek szerint tehát a könyv feliratában jelenleg az Úr egy névtelen követéről, azaz egy prófétáról van szó.

Eissfeldt szerint a feliratban először nem szerepelt ez a szó, ahogy azt a parallel Zak 12,1-ben sem találjuk meg. Később a Mal 3,1-ből átvették azt a címfeliratba, s nem kizárt, hogy a szót ekkor még mindig így, köznévként értelmezték.⁸ A Septuaginta a Kr. e. 3–2. században a könyv feliratának vonatkozó részét még így fordította le: ἐν χειρὶ ἀγγέλου αὐτοῦ „követe által” – azaz a szót még mindig nem tulajdonnévnek tekintette. Az, hogy a Septuaginta a héber szót valóban Sg. 3. személyű szuffixummal olvasta-e, vagy az eredeti Sg/1. személyű végződést a felirat

¹ Lásd pl. RUDOLPH, *Maleachi*, 247k; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 315; REVENTLOW, *Maleachi*, 130.133.

² HARSÁNYI, *Malakiás próféta könyve*, 7k; MÓDIS, *Malakiás könyvének magyarázata*, 928.

³ NAGY, *Malakiás könyve*, 151.

⁴ ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 514.

⁵ DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 315; KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 158k; SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 361.

⁶ KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 158k.

⁷ SCHMIDT, *Einführung*, 284.

⁸ EISSFELDT, *Einleitung*, 596, hasonlóan korábban MARTI, *Dodekapropheton*, 457k. Érdemes itt megjegyeznünk azt, hogy a kutatók egy része szerint a 3,1-ben említett „követem” nem egy prófétát, hanem egy mennyei követet, azaz egy angyalt jelöl. Ennek alapján Petersen és néhány skandináv kutató szerint a feliratban is eredetileg erről a mennyei követről, azaz egy eljövendő eszkatológikus figuráról lett volna szó. A kérdéshez lásd KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 158k; SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 361.

többi részével való harmonizálás érdekében maga változtatta-e meg, ma már eldönthetetlen.⁹ A Targum szintén köznévként tekinti a מְלֹאכֵי szót, és kísérletet téve a meg nem nevezett szerző azonosítására így fordítja le a feliratot: „az én követem keze által, akinek a neve Ezra, az írnok”¹⁰.

Valóban feltűnő jelensége az ószövetségi hagyományképződésnek, hogy míg a történeti könyvek szerzőit sehol nem tüntetik fel, addig a prófétai könyvek mindig szerzőjük neve alatt szerepelnek. Anonim prófétai irat nincsen, és nyilván nem is lehetett: ha ismeretlen szerzőtől származó prófétai szöveget találtak, azt általában egy ismert próféta könyvéhez kapcsolták hozzá (lásd például Deutero-Ézsaiást).¹¹ Ez azonban itt most azt is jelentheti: a későbbi hagyomány el sem tudta képzelni, hogy a Mal 1,1-ben ne szerepeljen a próféta neve, s ezért a מְלֹאכֵי szót elkezdte személynévként értelmezni. Így válhatott a Vulgata korára, azaz a Kr. u. 4. és 5. század fordulójára általánossá az a nézet, hogy a מְלֹאכֵי egy próféta, azaz a könyv szerzőjének tulajdonneve.

Ha a fenti magyarázat helytálló, akkor a könyv szerzőjének nevét nem ismerjük, mint ahogy például a Zak 9–11 és a Zak 12–14 szerzőjének a személyét sem adja meg a felirat. Így véli ezt mára Wellhausen alapján a kutatók egyre népesebb tábora.¹² Az egyszerűség kedvéért azonban a „Malakiás” nevet e prófétai korpusz írójának megjelölésére továbbra is használatban hagyhatjuk.

II. Három vagy négy fejezet? A könyv felosztása

A rövidke könyvet a héber kéziratok egyetlen *széder*nek tekintették. A keresztyén nemzeti bibliakiadások a művet három fejezetre tagolták, ezt követi az 1975-ös Újfordítású Biblia, és annak 1990-ben kiadott, revideált változata, de a Neovulgata alapján készült új, 2003-ban kiadott katolikus bibliafordítás is. A Septuaginta, azt követve pedig a Vulgata viszont a 3,19–24-et egy önálló fejezetnek vette, és mint Mal 4,1–6 hozta. Tartalmilag ez a felosztás annyiban indokolt, hogy az így alkotott negyedik fejezet a könyv végén álló eszkatológikus jövendöléseket egyesíti magában. A Károli-féle bibliafordítás 1908-as kiadása még szintén ezt a szövegtagolást követi. Ennek a felosztásnak azonban a zsidó tradícióban nincsen megfelelője: a 3,18 mögött ugyan egy gyengébb tagolást jelölő,

⁹ Archer a Septuaginta olvasatát másolási hibára vezeti vissza: szerinte a fordítók kéziratában מְלֹאכֵי helyett מְלֹאכֵי állhatott (lásd ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 514).

¹⁰ Lásd ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 514; LASOR, *Das Alte Testament*, 588.

¹¹ Ezt hangsúlyozza a felirat összefüggésében LASOR, *Das Alte Testament*, 589.

¹² WELLHAUSEN, *Die Kleinen Propheten*, 203; MARTI, *Dodekapropheton*, 460; HORST, *Nahum bis Maleachi*, 263–265; ELLIGER, *Maleachi*, 189; KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 159; SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 361.

ún. zárt bekezdés található, ennél egy erősebb tagolást jelző nyitott bekezdés szerepel azonban a 21. vers mögött.

III. Parancsok helyett vitatkozás.

A könyv szerkezete és formája

A könyv formai szempontból hat szakaszra bomlik. Ezek mind ugyanahhoz a műfajhoz, a prófétai vitabeszéd műfajához tartoznak.¹³ Ez a beszédforma a szóbeli vita formai jellegzetességeit másolja: a vitatkozó felek felváltva szólalnak meg benne, egymásnak kérdéseket szegezve (lásd Mal 1,2k; 2,10 stb.), vitapartnereik szavát idézve (lásd Mal 2,17; 3,13k), arra reflektálva újabb és újabb érvekkel alátámasztva saját mondandójukat. A cél itt a kategorikus parancs vagy a megmásíthatatlan ítélet deklarálása helyett a meggyőzés. A műfajt a fogság előtti próféták elvéve már szintén alkalmazták (lásd Hós 9,7; Mik 2,6kk; 4,9k.11k), Deutero-Ézsaiásnál azonban már jóval gyakrabban megjelenik. Egyetlen próféta igehirdetését sem uralja azonban annyira, mint itt Malakiásét.¹⁴

A hat vitabeszéd szerkezete alapvetően azonos. Mindegyik szakasz egy kijelentéssel kezdődik, amelyet kérdés formájában egy ellenvetés követ, ez után olvasható a vitaindító kijelentés indoklása és magyarázata; alkalmanként azonban több ellenvetés is szerepelhet. E vitabeszédek körülhatárolásában is teljes a konszenzus a kutatók között.¹⁵

1,1: Felirat

I) 1,2–5: Jahve szeretete népe iránt

Az első szakasz azt akarja a népnek bebizonyítani, hogy Jahve Jákób iránti szeretetét mindvégig megtartotta, szemben testvére, Ézsau utódaival, akiket kiszolgáltatt a pusztulásnak.

- A) Jahve állítása (1,2aα)
- B) A nép kételkedő kérdése (1,2aβ)
- C) Jahve bizonyítja állításának igazát (1,2b–5)

¹³ Különvéleményt képvisel itt O'Brien, aki a könyv próféciait a „szövetségi perbeszéd” műfajához sorolja, lásd LOMENT, *Malakiás 2,10–16*, 127.

¹⁴ Lásd REVENTLOW, *Maleachi*, 131; RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 34.

¹⁵ A folytatásban ismertetett felosztáshoz lásd MARTI, *Dodekapropheton*, 456k; HORST, *Nahum bis Maleachi*, 264kk; ELLIGER, *Maleachi*, 190kk; EISSFELDT, *Einleitung*, 597; SCHMIDT, *Einführung*, 285; KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 159k; LASOR, *Das Alte Testament*, 589; DESSLER, *Zwölf Propheten III*, 316; REVENTLOW, *Maleachi*, 131; ZENGER, *Einleitung*, 583; RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 292k; SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 361k; CODY, *Malakiás*, 555; HAAG, *Malakiás könyve*, 1149k; NAGY, *Malakiás könyve*, 151, de lényegében ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 515, és az Újfordítású Biblia (1990) is.

II) 1,6–2,9: Vád és fenyegetés a kultikus vétkek ellen¹⁶

A második szakasz a papok szemére veti, hogy selejt állatot áldoznak Jahvének, s félelmetes átkokkal fenyegeti meg őket arra az esetre, ha ezt tovább folytatják.

- A) Jahve szemrehányó, vádló kérdése (1,6aα)
- B) A papok tiltakozó ellenkérdése (1,6bβ)
- C) Jahve válasza (1,7aα)
- D) A papok tiltakozó ellenkérdése (1,7aβ)
- E) Jahve kifejti vádjait (1,7b–14)
 - A papok bűne: 1,7b–10
 - Az áldozók bűne: 1,11–14¹⁷
- F) Jahve átkaival fenyegeti meg bűnös papjait (2,1–9)

III) 2,10–16: Vád a vegyes házasságok és a válások miatt¹⁸

A harmadik prófécia azt rója fel a zsidó férfiaknak, hogy a politikai és gazdasági érvényesülés érdekében elbocsátják feleségeiket (2,13–15), hogy helyettük idegen asszonyokat vegyenek el (2,11–12).

- A) A próféta ismerteti vádjait (2,10–12)
- B) Jahve nem tekint már a templomi áldozatra (2,13)
- C) A nép rákérdez ennek az okára (2,14a)
- D) Jahve válasza (2,14b–16)

IV) 2,17–3,5: A Jahve igazságosságában kétkedők ellen¹⁹

A negyedik prófécia azokkal száll vitába, akik kétségbe vonják Jahve igazságszolgáltatását. Az ítélet napja igenis hamarosan elközelít a szegények kizsákmányolóira.

- A) A próféta vádja a nép ellen (2,17aα)
- B) A nép rákérdez bűnére (2,17aβ)
- C) A próféta előadja szemrehányását (2,17b)
- D) Jahve maga szólal meg, és tesz ígéretet közeli ítéletére (3,1–5)

V) 3,6–12: A templomi tized kérdése²⁰

Az ötödik prófécia azokat a csapásokat, amelyek alatt a nép jelenleg szenved (aszály és sáskajárás), arra vezeti vissza, hogy a nép nem fizeti meg a Templom számára a tizedet, s a vonatkozó törvény pontos betartása esetére Isten gazdag áldását ígéri.

¹⁶ Az Újfordítású Biblia (1990) az 1,6–2,9 szakaszt egy felirattal két részre bontja: 1,6–14 és 2,1–9.

¹⁷ Így bontja tovább e szakaszt KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 159.

¹⁸ NAGY, *Malakiás könyve*, 151, szócikkében a 2,10–15 körülhatárolás a 2,10–16 helyett nyilván sajtóhiba, hiszen a következő szakasz szerinte a 2,17 verssel kezdődik. KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 159k, a szakaszt két részre bontja: 2,10–12: prófétai vádbeszéd; 2,13–16: prófétai vitabeszéd. ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 515, a 2,10–3,21-et egyetlen összefüggő nagy egységnek veszi, igaz, ezen belül csaknem ugyanúgy tagolja tovább a szöveget, mint a többi kutató.

¹⁹ Másképp ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 515: szerinte a 2,17–3,6 alkot egy egységet.

²⁰ Másképp ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 515, aki szerint a 3,7–12 alkot egy egységet.

- A) Jahve megtérésre szólítja fel népét (3,6–7a)
- B) A nép rákérdez bűnére (3,7b)
- C) Jahve válasza (3,8aα)
- D) A nép rákérdez bűnére (3,8aβ)
- E) Jahve kifejti vádjait (3,8b–12)
 - Vád a tizeddel és a felajánlásokkal kapcsolatban (3,8b–9)
 - Ígéret a bűn felszámolása esetére (3,10–12)

VI) 3,13–21: A Jahve igazságosságában kételkedők ellen

Az Isten igazságossága iránti bizalmukban megrendült igazaknak Jahve a közelgő ítélet napját ígéri.

- A) Jahvének vádja van az igazak ellen (3,13a)
- B) Az igazak rákérdeznek e vád tartalmára (3,13b)
- C) Jahve idézi az igazak csüggeteg szavait (3,14–15)
- D) *Mennyei jelenet: Az igazakat Jahve az ítélet napján majd megkíméli – harmadik személyben beszélve mindkét vitázó félről (3,16–18)*
- E) Jahve ígérete: az ítéletben elválnak az igazak és bűnösök sorsa (3,19–21)

Kettős záradék (3,22.23–24)

- A) 3,22: Intelem Mózes törvényének megtartására
(visszakapcsolás a Józs 1,7.13, valamint a Deut 5,1; 11,32; 21,1; 26,12-höz)
- B) 3,23–24: Az Úr napja előtt Isten elküldi majd Illés prófétát, hogy népét felkészítse
(visszakapcsolás az 1Kir 19-hez, valamint az Ézs 66-hoz)

IV. Az előállítás időpontja

A könyvet a kutatók többsége a korai fogság utáni időre, a Kr. e. 5. század első felére datálja, ezen belül pedig a Haggeus és Zakariás fellépése utáni (Kr. e. 520), de még a Nehémiás és Ezsdrás reformjai előtti (Kr. e. 445) időszakra, általában Kr. e. 460 tájékára gondol.²¹ A legfontosabb érvek e datálás mellett a következők:

1) Az 1,8 már megemlíti a perzsa helytartót. Az itt használt פַּחַתוּ főnév az asszír *pachatu* „tartomány” szóból származik, s a birodalom egy tartományának kormányzóját jelöli. Mindenesetre így nevezi az Ószövetség az asszír (2Kir 18,24 par. Ézs 36,9), a babiloni (Ez 23,6.23; Jer 51,23.28.57) és a perzsa birodalom hivatalnokait (Eszt 3,12; 8,9; 9,3; Ezsd 8,36; Neh 2,7.9), de már akár Salamon tartományi felügyelőit is

²¹ EISSFELDT, *Einleitung*, 598; MARTI, *Dodekapropheten*, 458; HORST, *Nahum bis Maleachi*, 263; HARSÁNYI, *Malakiás próféta könyve*, 9–11; ELLIGER, *Maleachi*, 189; SCHMIDT, *Einführung*, 285; LASOR, *Das Alte Testament*, 589; REVENTLOW, *Maleachi*, 130; RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 292; LOMENT, *Malakiás 2,10–16*, 125; az alaprétteghez ugyanígy KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 162; ZENGER, *Einleitung*, 583k; SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 361 (a 6. és az 5. század fordulójára); CZAGÁNY, *Malakiás*, 249.

(1Kir 10,15 par. 2Krón 9,14). A perzsa korban Júda helytartóját jelölik ezzel a szóval az alábbi helyeken: Hag 1,1.14; 2,2.21; Neh 5,14k.18; 12,26.²² Ez az érv tehát a fentebb ismertetett datálás összefüggésében megengedő, de korántsem bizonyító jellegű.

2) A fogságból hazatért zsidóság a második jeruzsálemi Templomot Kr. e. 515-ben szentelte fel. A könyv szerint már áll és üzemel ez a templom (1,10; 3,1.10), sőt, az újraindulás után egy bizonyos időnek már el kellett telnie ahhoz, hogy az itt felrótt hanyagságok bekövetkezzenek (1,6kk).²³

3) A próféta tisztje itt, úgy tűnik, már nem önálló kijelentés közvetítése, hanem a Törvény betartása feletti örködés: Malakiásban az Ezsdrás korával lassan kihunyó író-prófétaság utolsó képviselőjét láthatjuk.

4) A könyv már idézi a korábbi prófétai iratokat (így például a 3,7b a Zak 1,3 átvétele, de lásd a Mal 1,1–10 és a Zak 8,9kk kapcsolódásait is). A könyvnek tehát Zakariás próféta működése, illetve Zakariás könyve alaprétegének elkészülte után kellett keletkeznie.²⁴

5) A könyv a kegyes istenfélők csüggedését, kiábrándultságát sugallja. Ennek hátterében minden bizonnyal a Haggeus és Zakariás által megjövendölt üdvösség késlekedése áll – azaz Malakiás könyve e két próféta tevékenysége, illetve letűnése után íródott.

6) Az edómiták nyomása, ami Kr. e. 587 után nagyon eleven volt, itt mintha már alábbhagyna, sőt az edómiták hanyatlása, illetve pusztulása legalábbis elkezdődött (1,3kk).

7) A gyülekezet életében azok a visszasságok vannak jelen, amelyek ellen később Nehémiás, majd Ezsdrás vette fel a küzdelmet: vegyesházasságok (2,10kk – lásd Ezsd 9–10; Neh 13,23kk), a tized be nem szolgáltatása (3,8kk – lásd Neh 13,10–14), szociális konfliktusok (2,17–3,5; 3,6–12 – lásd Neh 5 és 13), a papok kultikus fegyelmeztelensége (1,6 – lásd Neh 13,4–9). Ezek a visszasságok ugyan Nehémiás és Ezsdrás reformjai után sem lennének kizárhatóak, de ha Malakiás valóban e két reformer után működött volna, lehetetlen, hogy ne hivatkozott volna az ő rendelkezéseikre.²⁵ Nehémiás tevékenysége Kr. e. 445-ben kezdődött; Malakiás könyvének tehát ez előtt, feltehetőleg az ezt közvetlenül megelőző időszakban kellett keletkeznie.

8) A Deuteronomium már hatással volt a könyv próféciáira, a Papi irat tekintélye azonban még nem mutatható ki rajtuk, hiszen nem ismerik még például az áronita papok és a lévíták éles elkülönítését (lásd 2,1.4–8; 3,3).

²² Lásd GESENIUS, *Handwörterbuch*, 639.

²³ ZENGER, *Einleitung*, 583; RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 292.

²⁴ REVENTLOW, *Maleachi*, 130. A kérdéshez magyarul lásd CZAGÁNY, *Malakiás*, 223.

²⁵ HORST, *Nahum bis Maleachi*, 263; HARSÁNYI, *Malakiás próféta könyve*, 11; ELLIGER, *Maleachi*, 189.

9) Jézus ben Sirák könyvének az *Elődök dicsérete* című fejezete (49,10) már említi a Tizenkét kispap próféta könyvét. Ez csak úgy lehetséges, ha a tizenkét kispap próféta közé már az önállóan tekintett Malakiás könyvét is beszámította. Ráadásul Sirák a 48,10-ben Illéssel kapcsolatban idézi a Mal 3,23k jövődölését. Mivel Sirák könyvét a Kr. e. 190 körüli időre szokták datálni, Malakiás könyve nem keletkezhetett később ennél az időpontnál.

Különvélemények:

1) A Targum és Jeromos szerint a 3,1-ben említett követ, azaz „Malakiás” nem más, „mint maga a Babelből Jeruzsálem felé tartó pap és írástudó, Ezsdrás” (hasonlóan a Talmud: Megilla 15a). Ennek a nézetnek egyik modern változatát képviseli Bulmerincz²⁶, majd a magyar szakirodalomban például Ziegler és Módis, akik szerint Malakiás Nehémiás korában élt és működött. Ezt bizonyítaná Módis szerint a megegyező társadalmi és vallási problémákon túl az is, hogy Ezsdrás és Nehémiás a korábban élt Haggésusról és Zakariásról ugyan megemlékezik, Malakiásról azonban hallgat.²⁷ Hasonlóan vélekedik újabban Deissler, aki szerint Malakiás ugyan Nehémiás reformjainak egyik előkészítője volt, azonban működésének első fázisát is megélte, s azt igehirdetésével segítőtleg végigkövette.²⁸ A könyvet Archer már egyenesen a Nehémiás fellépése utáni időre, a Kr. e. 435 körüli időszakra datálja.²⁹ A Magyarázatos Biblia szerint is „nehéz eldönteni, hogy Malakiás Ezsdrás és Nehémiás előtt vagy után lépett fel”.³⁰ E kérdést Cody is nyitva hagyja,³¹ ugyanígy Nagy, aki mindenképpen azzal számol, hogy Malakiás tevékenysége részben vagy egészben átfedést mutat Nehémiás fellépésével.³²

2) Winckler a könyvet IV. Antiochus Epifánész zsidóellenes rendelkezéseinek idejére datálja³³, Holtzmann pedig a 3,16 leírása mögött a Makkabeusok könyvéből ismert vallási csoport, a haszidok első képviselőit véli felismerni (1Makk 2,42), s így a művet a Kr. e. 3. század első felére keltezi.³⁴ Winckler nézetét Marti³⁵, Holtzmannét pedig Horst és Eissfeldt cáfolja meg.³⁶

²⁶ Idézi HORST, *Nahum bis Maleachi*, 263.

²⁷ ZIEGLER, *Maleáchi próféta*, 6 (Kr. e. 440 körül); MÓDIS, *Malakiás könyvének magyarázata*, 928.

²⁸ DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 315.

²⁹ ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 515k.

³⁰ *Magyarázatos Biblia*, 1098.

³¹ CODY, *Malakiás*, 554.

³² NAGY, *Malakiás könyve*, 151.

³³ Ennek ismertetéséhez lásd HARSÁNYI, *Malakiás próféta könyve*, 13.

³⁴ Lásd HAAG, *Malakiás könyve*, 1149.

³⁵ MARTI, *Dodekapropheton*, 458k.

³⁶ HORST, *Nahum bis Maleachi*, 263; EISSFELDT, *Einleitung*, 598.

V. Szóbeli próféciák – vagy írott zárszavak?

Akárhogy is válaszoljuk meg a kérdést azzal kapcsolatban, hogy a Malakiás személynév-e vagy sem, mindenképpen megmarad a probléma: egy (névtelen) próféta igehirdetésének írott változatával van-e ebben a könyvben dolgunk?

Jézus Sirák könyvéig, illetve a Vulgatáig visszamenő nézet szerint a könyv egy próféta szóban is elmondott igehirdetését tartalmazza, amit vagy maga a próféta, vagy a tanítványai rögzítettek utólag írásban. Az újabb kommentárirók közül e hagyományos nézetet képviselik például Elliger, Horst, Deissler és Reventlow,³⁷ a magyar nyelvű szakirodalomban pedig Módis, Archer, illetve Haag.³⁸ E szerzők a művet irodalomkritikailag lényegében egységesnek tekintik, s legfeljebb – igaz, eltérő mértékben és helyeken – néhány későbbi kiegészítéssel számolnak. Ide sorolják általában az alábbi szakaszokat³⁹:

- 1,11–14: A szakasz üdv-egyetemessége nincs összhangban a könyv egyéb részleteivel, melyek Izráel kiválasztottságát és a Jahvéhoz fűződő különleges kapcsolatát hangsúlyozzák.⁴⁰
- 2,11–12 vagy 2,11b–13a: Ez a szakasz az idegen asszonyokkal való házasságot teljesen más perspektívából ostromozza, mint a kontextus: itt nem a korábbi zsidó nők elleni hűtlenség, hanem az idegen asszonyok révén az idegen istenekhez pártolás a téma. Ugyanakkor e rövid perikópa formailag is elkülönül a környezetétől: a beszélő itt a népet nem szólítja meg, hanem Sg. 3. személyben beszél róla.⁴¹
- 3,1b–4*: A szakasz betoldás, mert a kontextussal szemben nem általában a papok, hanem csak Lévi törzsének ítéletéről beszél, ráadásul ezen ítéletet – ismét csak a kontextustól eltérően – tisztító ítéletnek, nem pedig büntetésnek tekinti.⁴²

³⁷ ELLIGER, *Maleachi*, 189; HORST, *Nahum bis Maleachi*, 261; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 316; REVENTLOW, *Maleachi*, 131.

³⁸ Lásd MÓDIS, *Malakiás könyvének magyarázata*, 928k; ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 515; HAAG, *Malakiás könyve*, 1149.

³⁹ A kérdés rövid kutatás-történeti áttekintéséhez lásd CZAGÁNY, *Malakiás*, 200k.

⁴⁰ HORST, *Nahum bis Maleachi*, 261; ELLIGER, *Maleachi*, 189. Másként REVENTLOW, *Maleachi*, 139, és pl. HAAG, *Malakiás könyve*, 1150, akik e szakasz eredetisége mellett foglalnak állást. DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 323k, csak a 14. verset tekinti betoldásnak.

⁴¹ Betoldásnak ítéli a 2,11–12-t MARTI, *Dodekapropheton*, 457; HORST, *Nahum bis Maleachi*, 261; EISSFELDT, *Einleitung*, 597; a 2,11b–12-t: SCHMIDT, *Einführung*, 285; a 2,11–13aa (+ 2,15abα.16b)-t ELLIGER, *Maleachi*, 189. Másképp REVENTLOW, *Maleachi*, 146k; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 327k, akik a szakaszt az alaprétég részének tekintik.

⁴² ELLIGER, *Maleachi*, 189; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 316k.330; KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 160k. Ugyanígy RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 294. Másképp ismét REVENTLOW, *Maleachi*, 151, aki a formai és tartalmi eltéréseket azzal magyarázza, hogy Malakiás itt egy korábbi hagyományt, illetve szöveget idéz és kommentál.

- 3,22: Ez az intés a könyv próféciáit, de talán már az egész prófétai korpuszt a mózesi törvény applikációjának tekinti, azaz a prófétákban a Törvény prédikátorait és védelmezőit látja.⁴³ A „Mózes Tórája, azaz tanítása” kifejezés itt már bizonyosan Mózes öt könyvének egyik korai formáját jelöli: hogy melyiket, az e betoldás datálásától függ. Deissler szerint a szakasz röviddel Ezsdrás előtt (Kr. e. 398?) keletkezhetett.⁴⁴
- 3,23–24: E két vers a 3,13–21-ből az ítélet napjának témáját viszi tovább. A 3,1-ben arról volt szó, hogy Jahve az ítélet napja előtt elküldi a maga követét, hogy előkészítse előtte az utat. A 3,23–24 pontosítja, hogy ez a követ Illés próféta lesz, s azt is konkretizálja, hogy miben fog állni az ő előkészítő munkája.⁴⁵ Deissler szerint ez a betoldás későbbi lehet, mint a megelőző 3,22.⁴⁶

Egyre több kutató azonban a könyv előállításával kapcsolatban egy radikális redakciótörténeti álláspontot képvisel. Eszerint a könyv alaprétege a Zak 1–8 továbbírásaként állt elő. Nem szóban elmondott próféciákat olvashatunk tehát a könyvben, hanem írászalnál keletkezett munkával van benne dolgunk. Malakiás könyve már az ún. „írásos prófécia” jelenségéhez tartozik, amikor is a későbbi korok a próféták tanítását a könyvükbe beleírt kiegészítésekkel applikálták utólag saját koruk viszonyaira. Ezt a nézetet képviselte először Utzschneider (1989), a Bosshard és Kratz szerzőpáros (1990), Steck (1991), Lescow (1993), majd bevezetéstánában Kaiser (1994) is.⁴⁷

Mi szól e mellett a nézet mellett? Először is a felirat. Ez, mint láttuk, alapjában véve megegyezik a Zak 9,1 és 12,1 feliratával: márpedig azok egyértelműen írásban keletkezett kiegészítések élén állnak.⁴⁸ Másodszor ezt támogatja a könyv és a megelőző Hag–Zak iratok közötti szoros tartalmi kapcsolat. Haggeus és Zakariás (1–8) könyvének a végén a malakiási fejezetek ugyanis arra a kínzó kérdésre keresik a választ, hogy hol késlekednek azok az áldások, amit a két próféta a Templom felépíté-

⁴³ Betoldásnak ítéli: MARTI, *Dodekapropheton*, 457; EISSFELDT, *Einleitung*, 597; ELLIGER, *Maleachi*, 189; REVENTLOW, *Maleachi*, 160; KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 161; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 316k.

⁴⁴ HORST, *Nahum bis Maleachi*, 261; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 316k. Ugyanígy RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 294.

⁴⁵ MARTI, *Dodekapropheton*, 457; HORST, *Nahum bis Maleachi*, 261; EISSFELDT, *Einleitung*, 597; ELLIGER, *Maleachi*, 189; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 316; REVENTLOW, *Maleachi*, 131.161. Ugyanígy RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 294; HAAG, *Malakiás könyve*, 1149.

⁴⁶ DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 316.

⁴⁷ A kutatástörténethez lásd KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 158; ZENGER, *Einleitung*, 584k; RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 294.

⁴⁸ SCHMIDT, *Einführung*, 284.

sének és az istentisztelet beindításának esetére megígért. A késlekedés e fejezetek szerint a papok és a nép kultikus mulasztásaival magyarázható. Harmadszor a malakiási fejezetek számtalanszor idézik a korábbi prófétai könyveket (pl.: Zak 1,3 – Mal 3,7b), illetve tudatosan visszautalnak rájuk; márpedig ez a jelenség az olvasott könyvek sajátossága, nem az élőszóban elhangzó beszédeké.⁴⁹

E nézet szerint tehát a Mal 1–3 a Hag–Zak könyv továbbírásaként állt elő. Csak a korai hellenista időszakban, amikor Zakariás könyvéhez további, hosszabb betoldásokat illesztettek (Zak 9–12), választották le arról, és látták el önálló könyv-felirattal, ami aztán egy önálló prófétai könyv jellegét kölcsönözte neki.

Érdekes közvetítő pozíciót foglal el a könyv előállításának kérdésében Nowack alapján Harsányi. Szerinte Malakiás ugyan egy önálló prófétai személy, műve azonban nem próféciáinak lejegyzése, hanem „az ő gondolatainak írásba foglalt formája, amely közkézen forgott (...) olvasás céljából”.⁵⁰

VI. Ha nem egy a szerző ...

A könyv többlépcsős előállása

A radikális redakciótörténeti irányzat szerint a könyv nem egyetlen lépésben került Zakariás könyvének a végére, hanem annak anyagát több lépésben írták hozzá a könyvhöz. Bár teljes konszenzus a részletekben nincs a kutatók között, érdemes mégis a folytatásban Steck iskolájának és Kaisernek a nézetét bemutatnunk, illetve azokat egymással is összevetnünk:

⁴⁹ Lásd Utschneider, Bosshard és Kratz nézetét összefoglalva KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 161.

⁵⁰ HARSÁNYI, *Malakiás próféta könyve*, 20k.

I. Az alapréteg

Ide a két elmélet szerint az alábbi szakaszok sorolhatóak⁵¹:

<i>Kaiser</i>	<i>Steck iskolája</i>
Keret: 1,2–5 (Az Úr hűségese Jákóbbhoz: nép)	
1,6–10 (papok – vita)	1,6–14a (1,14b nélkül)
2,1.3–6.8 (papok – ítélet)	2,1–9
2,10 (nép? papok? – vita)	---
2,13b–14.15b–16	2,13–16 (?)
(papok – vita)	---
2,17 + 3,1a.5 (nép – ítélet)	
Keret: 3,6–12 (Az Úr hűségese Jákóbbhoz: nép)	

A mű elején mindkét nézet szerint a nép ellen intézett vitabeszéd áll (1,2–5), ennek megfelel a kompozíció végén a népnek szóló, feltételes üdvjövendölés (3,6–12). A Jákób-motívum szintén összekapcsolja a két szakaszt egymással. Ez a két szöveg egyfajta keretet alkot az alapréteg szövegállománya körül, mely a nép és a papok kultikus vétkei rója fel az érintetteknek, s ezért Isten ítéletét hirdeti meg a számukra.

Kaiser és a Steck-iskola az alapréteget a legtöbb kutatóval egyetértésben a Kr. e. 5. század első felére datálja, bár Kaiser egy későbbi előállást sem tart kizárhatónak.⁵²

II. Az első átdolgozás: szelektív ítélet

Az első átdolgozás keretében illeszthették a szakaszba Steck iskolája szerint a 2,17–3,5; 3,13–21, míg Kaiser szerint a 3,1b–4; 3,13–21 részleteket. Ezek akkor keletkezhetnek, amikor a korai hellenista időszakban a népen belül elkülönült egymástól az istenhívők és a hitehagyottak csoportja; a betoldások a bűnösök feletti szelektív ítélet meghirdetésével az igazakat biztatják a hitben való kitartásra. Erre az átdolgozásra Kaiser szerint valamikor a korai hellenista időszakban, a Kr. e. 4. század második felében (Kr. e. 350–300) kerülhetett sor, akkor, amikor a Zak 12–13 + 14-et a könyvbe beillesztették, illetve a malakiási fejezeteket az 1,1 felirat befűzésével a zakariási korpuszról leválasztották.⁵³ Steck és iskolája jóval későbbre datálja ezt az átdolgozást, méghozzá a Kr. e. 240–220 idősakra, s azt redakciótörténeti szempontból a Zak 9–14 beillesztése utáni időre helyezi. Ez a réteg szerintük egyben a Tizenkét kispap könyvének a

⁵¹ Lásd KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 160k; ZENGER, *Einleitung*, 585.

⁵² KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 162; ZENGER, *Einleitung*, 585. CZAGÁNY, *Malakiás*, 201, az alábbi szakaszokat sorolja az alapréteghez: 1,2–5.6–10; 2,1–9 (kivéve a 2,2 és a 2,7); 2,10–11a.13b–16; 3,6–12.

⁵³ KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 158.161.162.

lezárását is jelenti; igaz, az 1,1 beillesztését a következő átdolgozás számlájára írják.⁵⁴

III. A második átdolgozás

Ehhez a réteghez sorolhatók Kaiser szerint a 2,9; 3,22–24, míg Steck iskolája szerint az 1,1; 2,10–12; 3,22–24 versek.⁵⁵ E szakaszok az utolsó ítélet témáját fejtik ki részletesebben. A 3,22.23–24 a prófétai iratokat – a Józs 1-hez kapcsolódva már az egész *corpus propheticum* záradékként – Mózes Tórájának tekintélye alá rendeli, és megígéri az ítélet előtt Illés visszatérését. A próféta majd azoknak az ifjaknak a szívét fogja visszatéríteni az atyákhoz, akik a hellén kultúra csábításának engedve feladták őseik hitét.⁵⁶ Kaiser e réteget, a még későbbi kiegészítésekkel együtt Kr. e. 270–170 közé datálja, míg Steck és követői későbbre, a 220–201, vagy a 198–190 közötti időszakra gondolnak.⁵⁷ Ez az átdolgozás egyben a prófétai kánon lezárását is jelenti. Ahogy láttuk, a Steck-iskola az 1,1 felirat beillesztését szintén ehhez az átdolgozáshoz sorolja.⁵⁸

IV. Későbbi kiegészítések

Ide sorolható az 1,11–13(.14) és a bálványimádás bűnét felrovó 2,11–12 szakasza.

V. Legkésőbbi rövid betoldások

Ide sorolhatóak az átok-glosszák (1,14; 2,2), a pap-barát 2,7, valamint a lélekre vonatkozó betoldás a 2,15ab.16b-ben.

Bevezetésestanában Zenger kísérletet tesz a redakciótörténeti iskola és a hagyományos, bővebb malakiási alapréteggel számoló felfogás között egy közvetítő álláspont kialakítására. Szerinte a könyv alapréteget a Mal 1,2–3,12 alkotja, amelyet a 3,13–21 által egy lépésben továbbbírtak. Ez után került a könyv végére záradékként két külön lépésben a 3,22 és a 3,23–24. Mindenesetre azt Zenger sem zárja ki, hogy a szerkesztők a továbbírások során a könyv alaprétegebe is kiegészítéseket illesztettek.⁵⁹

⁵⁴ Lásd ZENGER, *Einleitung*, 584k. CZAGÁNY, *Malakiás*, 201k, a 2,7; 2,17–3,2, a 3,5 és a 3,13–21 verseket sorolja ide, s a réteget az 5. század középső szakaszára (!) datálja (CZAGÁNY, *Malakiás*, 250).

⁵⁵ ZENGER, *Einleitung*, 585.

⁵⁶ KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 158.

⁵⁷ ZENGER, *Einleitung*, 585.

⁵⁸ CZAGÁNY, *Malakiás*, 202k, az 1,11–14, a 2,2; 2,11b–13a és a 3,3–4 szakaszokat sorolja ehhez a réteghez (míg a 3,23–24-et későbbi, az 1,1-et és a 3,22-t pedig egy még későbbi szerkesztői réteghez rendeli), s e réteget Kr. e. 445 környékére datálja (CZAGÁNY, *Malakiás*, 250).

⁵⁹ ZENGER, *Einleitung*, 585. Öt követi RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 295.

VII. A könyv teológiája

Malakiás könyve egy olyan korban keletkezett, amikor a kortárs zsidóság egy része elcsüggedt az üdvösség utáni várakozásban. Kérdésük kínzó volt: Miért késik a korábbi próféták által megígért üdkorszak? A gyülekezetnek egyik fele sír és a Templomban panaszkodik (2,13). A gyülekezet másik része, talán szintén az üdvösség késlekedése miatt, a kultuszi kötelességeit elhanyagolva hátat fordított Jahvének: nem hisz már szeretetében, igazságosságában, de talán történelem-formáló hatalmában sem (1,2; 2,17; 3,14k). A szkepszis korai nyomait fedezhetjük fel a könyvben: annak a szkepszisnek, ami a Prédikátor könyvében teljesedik ki egészen. A hallgatóság a saját tapasztalatait egybeveti az ősi hitvallásokkal, s ha a kettő nem egyezik egymással, bátran tesz kérdőjelet az ősi hitvallások mögé.⁶⁰

A csalódás és a közöny azonban nem csak az Istennel való viszonyra hatott ki, hanem együtt járt az emberek egymás iránti kötelességének elhanyagolásával és az erkölcsi rend meggyengülésével is. A zsidó férfiak az érvényesülés érdekében idegen származású asszonyokat igyekeztek szerezni maguknak, akár az első házasságuk felbontásának árán is, saját népük leányait taszítva ezzel a gazdasági bizonytalanságba. Ráadásul a zsidó hagyomány szerint a gyermekek vallását az anya határozza meg; így e vegyes-házasságok a zsidó gyülekezet teljes asszimilációjával fenyegettek (2,13–16).⁶¹ Ugyanakkor felütötték fejüket a fogság előtti próféták által annyit ostromozott szociális visszaélések is: a napszámosok, az özvegyek és árvák elnyomása ismét a mindennapok szomorú valóságához tartozott (3,5).

Ebben a helyzetben akar Malakiás könyve bátorítást és biztatást adni a még hűségesekeknek, és szeretné a megtérés reményében Isten törvényeinek komolyságára és a fenyegető ítélet nagyságára figyelmeztetni a megingókat, illetve hűtleneket.

1) Először is a könyv Jahve hatalmát emeli ki azzal, hogy Isten leggyakoribb megnevezéseként a יהוה זְבַחֹתֵי kifejezést használja. Ez a név – függetlenül eredetének kérdésétől – Jahve mindenhatóságát hangsúlyozza: jellemző, hogy a Septuaginta a szót leggyakrabban a *pantokrator* „mindenható” szóval adja vissza. Azonban e megnevezésen túl a könyv néhány kijelentése is azt hangsúlyozza, hogy Jahve a mindenség, az egész teremtett világ ura: „én nagy király vagyok – mondja a Seregek Ura –, és félik nevemet a népek!” (1,14, vö. 1,11) Júdának ezért hamarosan be kell majd látnia, hogy „Nagy az Úr Izráel határán túl is!” (1,5)

⁶⁰ Lásd ELLIGER, *Maleachi*, 188.

⁶¹ A kérdéshez lásd ELLIGER, *Maleachi*, 188; SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 362.

2) Bár igaz, hogy Jahve az egész világ ura, másodszor a könyv mégis arra emlékezteti Izráelt, hogy különleges, kiváltságos helyzete van a népek között. Isten ugyanis kiválasztotta ősatyjukat, Jákóbot, szeretetével ajándékozta meg, s ez a szeretete utódai, a nép iránt is megingathatatlan (1,2; 3,23k). Izráel Isten gyermeke és szolgája, ő pedig atyja és ura a népeknek (1,6; 2,10; 3,17).

3) Az első két állításból logikusan levezethető a harmadik fontos üzenet: A megígért üdvösség nem marad el, az Úr napja igenis eljön, Isten királyi uralma pedig hamarosan megvalósul a földön. Az „ÚR napja” gondolatkör már Ámósnál megjelenik, Jóelnél és Zofóniásnál pedig egyenesen központi szerepet játszik. A nép türelmetlen várakozását és a könyv biztatását szépen juttatja kifejezésre az alábbi szakasz: „*Én majd elküldöm követemet, aki egyengeti előttem az utat. Hamar eljön templomába az ÚR, aki után vágyódtok, a szövetség követe, akit kívántok. Jön már! – mondja a Seregek URa.*” (3,1)

4) A végidőbeli üdvösség azonban feltételhez kötött. Ahhoz, hogy bekövetkezzen, a népek magának is tennie kell valamit. Ez pedig két szóban foglalható össze: engedelmesség és istenfélelem (3,6kk.17kk).

Így az üdvösség egyik feltétele, hogy a Templomban az istentisztelet mindenben a Törvénynek megfelelően folyjon (1,6kk; 3,6kk). Malakiás könyve egyedülálló a prófétai könyvek között abból a szempontból, hogy vallja: Jahve és népe együvé tartozása az istentiszteleten, annak törvényes gyakorlásán keresztül valósul meg. Olyan nézet ez, amit máshol csak a Papi iratban, Ezékielnél és néhány zsoltárban olvashatunk. A fogság előtti prófétáktól a papok elleni kritikát (például Hós 5,1; Ézs 28,7; Jer 2,8) Malakiás ugyan átveszi, de kultuszkritikájuktól (Ézs 1; Ám 5; Hós 6 stb.) nagyon távol áll. Emiatt gyakran alábecsülték a könyv jelentőségét, mondván, hogy az a fogság előtti próféták erkölcsi vallásosságával szemben visszalépés a kultusz *ex opere operato* üdvszerző funkciójába vetett hithez.⁶² Azt, hogy nem erről van szó, világosan mutatja az üdvösség eljövételének másik feltétele: a nép meg kell, hogy adja az Istennek kijáró dicsőséget és méltóságot, akár egy földi uralkodónak (1,6; 2,2; 3,16.20).⁶³

5) Malakiás könyve szerint azonban az üdvösség nem lesz mindenké: abban csakis az igazak és a hűségesek reménykedhetnek. Szemben a fogság előtti prófétákkal e könyv fenyegetései már sohasem az egész népek szólnak, hanem azon belül a bűnösök csoportjának. Ezekről az Úr eljövételének napján maga fogja megtisztítani a népet (2,17–3,5; 3,13; 3,19.21).

6) A könyv azonban még nem lát áthatolhatatlan válaszfalat az igazak és a bűnösök között. Isten ugyanis az ítélet előtt elküldi a maga köve-

⁶² Így nyomatékkal MÓDIS, *Malakiás könyvének magyarázata*, 929. E nézet ellen lásd REVENTLOW, *Maleachi*, 132.

⁶³ REVENTLOW, *Maleachi*, 132.

tét népéhez (3,1); ez az eljövendő eszkatológikus figura majd Isten üdvének útkészítője lesz (vö. Ézs 40,3k). A záradék a Dodekapropheton sumájaként ezt a követet a visszatérő Illéssel azonosítja, aki az ősök hitétől elpártolt újabb nemzedéket megpróbálja visszatéríteni az atyák igaz vallásához. Csak akik nem élnek e felkínált lehetőséggel, részesednek az elkerülhetetlen ítéletben.

7) Mindenesetre meglepő, hogy a könyv üdvváradalmi mennyire eltérnek a Haggeus és Zakariás könyvében olvasható jövendölésektől (Hag 2,6–9.20–23; Zak 2,10–17; 6,10–15). Malakiás könyvében nincsen szó eljövendő Messiásról vagy zsidó messiás-királyról. Nincs szó a zsidó függetlenség helyreállításáról, a perzsa világbirodalom összeomlásáról, és nincsen szó a pogány népek alávetéséről és megtéréséről sem. Tudjuk, hogy a második Templom korábbi két prófétája, Haggeus és Zakariás a Dárius trónra lépése körüli lázadások fényében még ezeket jövendölte, és Júda helytartóját, a Dávid házából származó Zerubbábelt tekintette az utolsó idők Messiás-királyának. Jövendöléseik azonban nem teljesedtek be: Dárius megszilárdította hatalmát, a perzsa birodalom erősebb lett, mint valaha, Zerubbábel pedig nyom nélkül eltűnt a történelem színpadáról. Hogy mekkora lehetett a kortársak csalódása, sőt a dühe a prófétákkal és általában a prófétizmussal szemben, azt jól mutatja a Zak 13,2–6. Malakiás könyve e be nem teljesült jövendölések indirekt korrekciójának is tekinthető.

8) Külön érdekes kérdés az 1,10–11-ben szereplő betoldás értelmezése. Ezen a helyen az alábbiakat olvassuk: „(10) *Bárcsak volna valaki köztetek, aki bezárná a templom ajtaját, és ne égne hiába oltáromon a tűz! Nem telik kedvem bennetek – mondja a Seregek URa –, nem kívánok tőletek áldozatot! (11) Hiszen napkelettől napnyugatig nagy az én nevem a népek között, és mindenütt jó illatú áldozatot mutatnak be nevemnek, és az tiszta áldozat! Mert nagy az én nevem a népek között – mondja a Seregek URa.*” A szakasz minden bizonnyal későbbi kiegészítés. De miről van benne szó? Aligha a jövőre vonatkozó próféciáról, ami a pogányok megtérését és tiszta Jahve-vallását jövendölné meg (lásd Ézs 19,18kk). Nem, a szöveg itt nem a jövőről, hanem a jelenről beszél. De mit jelent az, hogy a pogányok áldozata mind Jahvének szól és kultikus értelemben, a Jeruzsálemben bemutatott áldozattal szemben tiszta? A perzsa birodalom főistenének kijáró áldozatról van itt szó, s arról, hogy e főistent a zsidóság Jahvével azonosította? Vagy arról, hogy minden őszinte vallási megnyilvánulás alapvetően érvényes, mondván, hogy a maga szintjén mindegyik az egyetlen valóban létező Isten felé törekszik? Leginkább meggyőző Eichrodt nézete, aki szerint itt a könyv a fogság előtti próféták kultuskritikájához kapcsolódik, és a megüresedett áldozatok érdemszerző jellege ellen szól: Ugyan miért részesítené Isten áldásban népét az áldozatok fejében? Hiszen ha csak áldozatot követelne, akkor azt bárme-

lyik pogány néptől megkaphatná!⁶⁴ Ha ez a szakasz helyes értelme, akkor e betoldás is a prófétai kánon lezáródása körül keletkezhetett, s a könyv templom-barát nézetét igyekezhet a többi prófétai könyv kultuszkritikájával összhangba hozni.

9) Végül emeljünk ki még egy fontos sajátosságot! A könyv kettős záradéka átvezet bennünket az Újszövetséghez. A Mt 16,13–14 par. Szerint a kortárs zsidóság egy része Jézusban a Malakiás által megígért, visszatérő Illést látta (ugyanígy Jn 6,14; 7,40), míg mások Keresztelő Jánosban látták a megígért útkészítő eljövételét. János evangéliumában Keresztelő János ugyan tagadja, hogy ő a visszatért Illés lenne (Jn 1,21), Lukács szerint azonban az angyal éppen így hirdeti meg közelgő születését (Lk 1,16–17, vö. 1,77). Máté szerint maga Jézus is ezt mondja róla: „Ő az, akiről meg van írva: *Íme, én elküldöm előtted követemet, aki elkészíti előtted az utat... És ha akarjátok, fogadjátok el, ő Illés, aki eljövendő volt.*” (Mt 11,10.14, lásd még 3,4; 17,10–13). A Lk 3,15–17-ben János elutasítja, hogy Messiásnak tekinték, de önmagát Jézus névtelen útkészítőjének nevezi (ugyanígy Jn 1,19–34). Ennek alapján az evangélisták a Malakiás könyvében meghirdetett útkészítőt (3,1) Keresztelő Jánossal azonosították, lásd a Mk 1,2-t, amely az itteni igehelyet az Ézs 40,2–6-tal kombinálja.

A könyv jövődölései tehát Krisztusban teljessedtek be, és visszatéréssel fognak egészen beteljesülni. A Septuaginta és a Vulgata kánonját követve Bibliánkban az Ószövetség utolsó könyveként így Malakiás könyve tökéletes átvezetést képez az Újszövetséghez.

Felhasznált irodalom

- ARCHER, G. L.: *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, Budapest, 2001.
Biblia Magyarázó jegyzetekkel, Budapest, 1996.
 CODY, A.: *Malakiás*, in: R. E. Brown (et al., ed.), *Jeromos Bibliakommentár I. Az Ószövetség könyveinek magyarázata*, Budapest, 2002, 554–557.
 CZAGÁNY G.: *Malakiás könyvének kor- és hagyománytörténeti értékelése*, (1): Református Egyház 2004/9, 200–204, (2): 2004/10, 223–225; (3): 2004/11, 248–250.
 DEISSLER, A.: *Zwölf Propheten III. Zefanja – Haggai – Sacharja – Maleachi* (NEB), Würzburg, 1988.
 EISSFELDT, O.: *Einleitung in das Alte Testament*, 4. Auflage, Tübingen, 1976.
 ELLIGER, K.: *Die Propheten Nahum, Habakuk, Zephanja, Haggai, Sacharja, Maleachi* (ATD 25), 8., unveränderte Auflage, Göttingen, 1982.
 GESENIUS, W.: *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, 17. Auflage. Unveränderter Nachdruck, Berlin / Göttingen / Heidelberg, 1962.

⁶⁴ Lásd SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 363.

- HAAG, H.: Szócikk „*Malakiás könyve*”, in: uő. (szerk.), *Bibliai Lexikon*, Budapest, 1989, 1149–1150.
- HAAG, H.: „*Malakiás*”, in: uő. (szerk.), *Bibliai Lexikon*, Budapest, 1989, 1149.
- HARSÁNYI I.: *Malakiás próféta könyve. Ószövetségi irodalomtörténeti és exegetikai tanulmány*, Sárospatak, 1918.
- HORST, F.: *Nahum bis Maleachi*, in: T. H. Robinson – F. HORST: *Die Zwölf Kleinen Propheten* (HAT I/14), 3. Auflage, Tübingen, 1964, 153–275.
- KAISER, O.: *Grundriss der Einleitung in die kanonischen und deuterokanonischen Schriften des Alten Testaments. Band 2: Die prophetischen Werke*, Gütersloh, 1994.
- LASOR, W. S. – HUBBARD, D. A. – BUSH, F. W.: *Das Alte Testament. Entstehung – Geschichte – Botschaft*, 4., durchgesehene und erweiterte Auflage, Giessen, 2000.
- LOMENT P.: *Malakiás könyve 2,10–16 retorikai analízise*, *Theologiai Szemle* 2005/3, 124–129.
- MARTI, K.: *Das Dodekapropheton* (KHC XIII), Tübingen, 1904.
- MÓDIS L.: *Malakiás könyvének magyarázata*, in: Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata, II. kötet, átdolgozott kiadás, Budapest, 1995, 928–931.
- NAGY A.: Szócikk „*Malakiás könyve*”, in: Bartha T. (szerk.), *Keresztyén Bibliai Lexikon*, II. kötet, Budapest, 1995, 151.
- RÓZSA H.: *Az Ószövetség keletkezése. Bevezetés az Ószövetség könyveinek irodalom- és hagyománytörténetébe. II. kötet, 2., átdolgozott kiadás*, Budapest, 1996.
- RUDOLPH, W.: *Haggai – Sacharja 1–8, Sacharja 9–14 – Maleachi*, Berlin, 1981.
- REVENTLOW, H. GRAF, *Die Propheten Haggai, Sacharja und Maleachi* (ATD 25/2), Göttingen, 1993.
- SCHMIDT, W. H.: *Einführung in das Alte Testament*, 5., erweiterte Auflage, Berlin / New York, 1995.
- SOGGIN, J. A.: *Bevezetés az Ószövetségbe*, Budapest, 1999.
- WELLHAUSEN, J.: *Die Kleinen Propheten*, Dritte Ausgabe, Berlin, 1898.
- ZENGER, E. (u.a.): *Einleitung in das Alte Testament*, 5. Auflage, Stuttgart, 2004.
- ZIEGLER, I.: *Maleáchi próféta fordítása és magyarázata*, Budapest, 1887.